

Звіт за результатами експертного обговорення в Одесі¹ «Визначення актуальних проблем формування громадянської (політичної) ідентичності, оцінка стану розвитку демократичних процесів.

Зміст:

- 1. Загальна методологія**
- 2. Стислий опис та основні результати.**
- 3. Перетворення та реформи після Майдану**
- 4. Формування політичної нації, суспільна консолідація**
- 5. Роль держави у соціокультурній сфері, очікування від держави**
- 6. Питання мовної політики**
- 7. Питання конфлікту на Донбасі**
- 8. Ставлення до політики стосовно Криму**
- 9. Роль держави/громадянського суспільства у збереженні культурного різноманіття, захисті прав меншин**

1. Загальна методологія

14 травня у м. Одесі експертами Українського незалежного центру політичних досліджень було проведено фокус-група (колективне обговорення). У зустрічі взяли участь 12 осіб, громадські активісти, волонтери АТО, журналісти, представники різних політичних сил.

Дослідження проводилося з метою визначення бачення актуальних проблем формування громадянської (політичної) ідентичності (сфера міжкультурного діалогу, питання мовної політики, ціннісних орієнтацій, міжрелігійних відносин), оцінка стану розвитку демократичних процесів та визначення розуміння шляхів врегулювання ситуації в Криму та на Донбасі, визначення прогностичних оцінок щодо ситуації в соціально-політичній сфері в Україні.

2. Стислий опис та основні результати.

Фокус-група в Одесі проходила на фоні загострення конфлікту між активістами Євромайдану та Куликового поля (місцевий аналог Антимайдану), яке відбулося після серії вибухів у місті. Місцевий координатор висловлював побоювання, що представники проросійської сторони не погодяться на участь у дискусії. Також очіувалася досить висока конфліктність під час її проведення. Жодне з цих побоювань не справдилося. Хоча у деяких випадках було зрозуміло, що сторони вже були знайомі з позиціями одне одного з суперечливих питань та цих позицій не сприймали, дискусія відбулася доволі спокійно. Заклики до діалогу за вирішення конфліктів шляхом компромісу звучали регулярно.

- Учасники фокус-групи погоджувалися, що Україні конче потрібні реформи і що деякі реформи відбуваються, але що запроваджуються вони дуже повільно, що не відповідає уявленню учасників про те, як це має бути.

¹ Фокус-група проводиться в рамках проекту *"Демократичний транзит в Україні після Євромайдану: виклики і рішення"* за сприяння Національного фонду демократії (США) в 6 містах України – Херсоні, Одесі, Вінниці, Львові, Краматорську, Харкові.

- Деякі учасники були дуже критично налаштовані щодо змісту самих реформ. Вказували, що для бізнесу ситуація лише погіршилася. Деякі вважали, що відбувається погіршення стану демократії в країні. На адресу нової влади звучали звинувачення, що ставки поборів стали вищими, а також у тому, що нове керівництво країни є олігархами та корупціонерами. Критикували стан з дотриманням закону та вказували на те, що поки поваги до закону не буде, жодних реформ не може бути.
- Серед необхідних змін учасники обговорення частіше за все згадували прозорість у різних сферах державного управління. Вони наголошували, що суспільство має створювати механізми контролю за владою. Переважна більшість вважали, що має зрости роль активного громадянина, який сам за себе думає та контролює владу. Багато уваги приділялося необхідності боротьби з корупцією, учасники пропонували свої ідеї щодо її вирішення, такі, як підвищення відповідальності за корупційні дії, прийняття на державну службу за ознакою некорумпованості.
- Переважна більшість учасників зійшлися на думці, що децентралізація – дуже потрібна для України реформа, але проводити її зараз не варто, адже вона може призвести до дезінтеграції країни. Учасники також висловлювали недовіру до нинішніх еліт, які, на їх думку спричинили конфлікт на Донбасі, та висловлювали побоювання, що в результаті децентралізації вони знов опиняться при владі.
- Досить велику увагу під час обговорення було приділено виборам. На думку учасників, вибори мають відбуватися за відкритими списками. Деякі респонденти висловлювали побажання, щоб Україна стала парламентською республікою. Майже всі учасники були серйозно стурбовані проблемою підкупу виборців та пропонували різні шляхи її вирішення, від посилення покарання за підкуп до запровадження певного цензу для літніх людей, які, на думку учасників, є найбільш вразливими до підкупу.
- Респонденти позитивно оцінили готовність простих українців до реформ. На їх думку, реформам опирається більш заможний прошарок населення та чиновники, які живуть за рахунок крадіжок з бюджету.
- Теми відповідальності громадян за своє майбутнє, причетності політиків до роздмухування конфліктів у суспільстві, необхідності домовлятися між собою та рухати країну вперед повторювалися часто та в різних контекстах, незалежно від підтримки Майдану чи Антимайдану.
- Думки щодо формування політичної нації багато в чому розійшлися. Респонденти не погоджувалися як щодо того, чи сформовано вже політичну націю, чи ні, як і щодо того, в якому напрямку зараз просуваються процеси в Україні.
- Різноманіття, притаманне як Україні загалом, так і Одеській області зокрема, учасники оцінили, як одну із сильних сторін держави, яка, втім, може бути перетворена на слабкість, якщо політики або закордонні сили будуть використовувати його у своєму протистоянні. На думку деяких учасників переслідування етнічних груп, які не є титульними в Україні, нема.
- Політичну націю учасники визначали, як сукупність людей різних етнічних груп, які живуть та працюють щодня для створення свого майбутнього. Саме завдяки виникненню політичної нації суспільство цементується, відбувається взаємодія між бізнес-структурами, громадянським суспільством та владою, тощо.
- Ті, учасники, що погоджувалися, що політична нація формується, або вже сформувалася, пов'язували цей процес з активізацією громадянського суспільства, яка відбулася на тлі подій на Майдані та агресії з боку Російської Федерації. На їх думку Майдан і був міні-моделлю політичної нації, коли люди, що належать до різних етнічних груп, беруть на себе відповідальність за те, що відбувається у країні.
- Учасники, що висловлювали сумніви у тому, що політична нація формується, ґрунтували свою думку на наявності розколу у суспільстві, зубожінні та економічній кризи. На їх думку, на питання, чи сформується в Україні політична нація, можна буде відповісти лише за деякий час.
- Одна з учасниць висловила думку, що в Україні відбуваються переслідування національних меншин, і що за умови продовження таких процесів, Україна ризикує

перетворитися на Югославію. На її думку жодного процесу формування політичної нації в Україні нема.

- Дискусія щодо того, що держава має робити у соціокультурній сфері постійно переходила на дискусію щодо ролі держави загалом та щодо очікувань від держави у поточному моменті. Постійно фігурувало питання конфлікту на Донбасі. Дуже небагато висловлених думок стосувалися саме соціокультурної сфери.
- У соціокультурній сфері учасники обговорення очікували від держави створення власного кіно, підтримку друку книг та підтримку культурних діячів, художників, музикантів. Така підтримка має починатися з підтримки відповідних шкіл і бути у вигляді державної програми ідеологічного виховання. Також висловлювалася думка, що до обов'язків держави входить робити так, щоб у суспільстві не було конфлікту.
- Від держави учасники також очікували вміння слухати та чути, зробити так, щоб закон був один для всіх.
- Переважна більшість респондентів вважали, що зупинити війну на сході – це один з головних пріоритетів. Деякі учасники висловлювали розчарування нездатністю держави це зробити.
- У мовному питанні всі учасники зійшлися на тому, що в Україні має бути одна державна мова – українська. Щодо мов меншин, російської мови, їх місця в Україні та нагальності їх вивчення та розвитку, думки були різні, але конфронтації це питання не викликало.
- Українська має бути єдиною державною мовою в Україні. Для російськомовних та інших меншин не дуже складно її вивчити, стверджували учасники обговорення, наводячи власний приклад.
- Учасники висловлювали думку, що мовне питання було використано для того, щоб роздмухати конфлікт в українському суспільстві, що, в результаті, призвело до війни на сході країни.
- У мовній сфері від держави учасники очікували захисту та розвитку української мови, як державної, разом із захистом мов та діалектів меншин, які проживають на теренах України, адже зникнення навіть однієї з цих мов вже буде проблемою.
- Ставлення до російської мови трохи відрізнялося від ставлення до інших мов меншин. З одного боку був прагматичний підхід, що російську мову треба вивчати та розвивати на теренах України, адже Росія – це ринок для українських товарів, який нікуди не подінеться, тому що війна – тимчасова. З іншого боку було висловлено думку, що в Україні всі мають знати українську та запропоновано ввести додаткові податки на тих, хто відмовляється її вивчати, вимагаючи навчання та/або перекладу для себе російською.
- Учасники акцентували увагу на тому, що вивчення української мови, хоча і не є складним для переважної більшості мешканців, може бути складним для представників більш старшого покоління. Один із запропонованих рецептів, щоб їм допомогти полягав у виробленні україномовних телевізійних програм на теми, цікаві старшому поколінню.
- Найбільш суперечливим та обговорюваним було питання конфлікту на Донбасі. Його вирішення переважна більшість респондентів називали одним з головних пріоритетів держави. Тим не менше, учасники висловлювали полярні думки щодо того, що саме відбувається на Донбасі, та як можна війну скінчити. Переважна більшість учасників висловлювалися за те, щоб питання вирішувалось шляхом досягнення домовленостей, хоча була і певна підтримка ідеї введення військового стану.
- Учасники, які належали до прихильників Майдану, характеризували події на сході, як війну України з Російською Федерацією, війну України за свою незалежність. Їх опоненти не визнавали присутності військ Російської Федерації на сході України, але прямо про це не говорили, лише наголошували на тому, що держава не має права вбивати власних громадян, і що вона має з ними домовлятися. Зі слів деяких учасників було зрозуміло, що, на їх думку, конфлікт почався всередині України, а вже потім на боці сепаратистів до нього долучилися російські війська.
- Щодо шляхів розв'язання конфлікту на Донбасі учасники переважно наголошували на цінності людини перед територією. Деякі говорили про те, що територію можна віддавати, якщо вирішити питання, що робити з громадянами України, які лишилися на

окупованій території, адже їм потрібна допомога. Деякі наголошували на тому, що територію віддавати не можна, але відстоювати її треба не військовими методами. Ідея мінських домовленостей знаходила підтримку серед опонентів Президента Порошенка.

- Деякі з учасників висловлювали думку, що населення території де зараз відбувається конфлікт, має визначитися та проявляти більш активну позицію у захисті себе від ворога. Якщо ж вони вважають, що їх ворог – Україна, то треба просто відрізати цю територію та будувати на тій території, що залишилася, європейську Україну. Деякі учасники також висловлювали думку, що можливість поїхати з України треба надати і тим громадянам, які не хочуть жити в оновленій Україні.
- Учасники вважали, що на даному етапі мало що можна зробити у питанні боротьби за прихильність людей, які лишилися в окупації. Для того, щоб ці люди захотіли повернутися до України, спочатку треба зробити так, щоб в Україні дійсно було добре. Деякі також говорили про те, що таке перевиховання зараз не є пріоритетом, адже допомоги та уваги потребують військові, які захищають Україну.
- У зв'язку з конфліктом на Донбасі деякі учасники піднімали питання переселенців та наголошували на тому, що держава ним не займається належним чином.
- Серед учасників була певна підтримка введення військового стану. Переважно, запровадження військового стану пов'язували з необхідністю досягти визначеності у питанні, чи є в Україні війна та досягти мобілізації та солідарної відповідальності суспільства.
- У контексті відповідальності суспільства деякі учасники також вважали, що питання, щодо того, чи воювати, чи домовлятися, владі варто було б вирішувати шляхом референдуму. Тоді суспільство б дало відповідь на питання, чи готове воно нести втрати сьогодні задля того, щоб вигнати ворогів зі своєї території та жити вільними завтра.
- Питання Криму для учасників було менш актуальним ніж питання Донбасу, і обговоренню цього питання було приділено набагато менше часу.
- Учасники вважали Крим окупованою територією України, анексію якої світ ніколи не визнає, і яку Росія змушена буде рано чи пізно повернути. Переважала думка, що хоча зараз Росія перетворила Крим на військову базу і мешканцям це переважно подобається, зі змінами в українському суспільстві ситуація може змінитися.
- Серед шляхів повернення називалося відключення води та електроенергії. Також висловлювалися критичні думки щодо торгівлі з окупованою територією.
- Учасники висловлювали співчуття до долі кримськотатарського народу, трохи менше до кримських українців, які, на думку учасників, ніколи не були в Криму організованою силою. Також, висловлювала думка, що людина є найвищою цінністю, і що треба домовлятися.
- На думку респондентів, для збереження культурного різноманіття потрібно більше контактів між різними громадами. Учасники говорили, що ніхто нікого не утискає. Переважно не розділяючи ролі громадянського суспільства та держави, учасники фокус групи вважали, що проведення спільних заходів, та надання можливостей для розвитку сприятимуть збереженню різноманіття. Також, називалася необхідність доносити меседж української держави до цільових аудиторій їх рідною мовою, зокрема, російською. Дехто вважав, що взагалі жодних зусиль докладати не треба.
- Учасники також наголошували на тому, що потрібно більше уваги приділяти питанням рівня освіти громадян та виробленню інтелектуального культурного продукту, на противагу телевізійним шоу, які, на думку респондентів, затуркують людей та є надто розповсюдженими в Україні.

3. Перетворення та реформи після Майдану

Учасники фокус-групи погоджувалися, що Україні конче потрібні реформи, і що деякі реформи відбуваються, але що запроваджуються вони дуже повільно, що не відповідає уявленню учасників про те, як це має бути.

Реформи йдуть вкрай повільно. Ні земельна, ні адміністративна, ні судова, ні медицина. (Одеса, учасник фокус-групи)

Тому реформи, які проводяться, звичайно, проводяться у лапках, тому що вони йдуть занадто повільно, занадто зі скрипом. (Одеса, учасник фокус-групи)

У нас йдуть реформи, але вони йдуть таким повільним кроком. (Одеса, учасник фокус-групи)

Деякі учасники були дуже критично налаштовані щодо змісту самих реформ. Вказували, що для бізнесу ситуація лише погіршилася. Деякі вважали, що відбувається погіршення стану демократії в країні. На адресу нової влади звучали звинувачення, що ставки поборів стали вищими, а також у тому, що нове керівництво країни є олігархами та корупціонерами. Критикували стан з дотриманням закону та вказували на те, що поки поваги до закону не буде, жодних реформ не може бути.

Слово реформа я би взяв у лапки, тому що вони в більшості своїй мають деструктивний характер. Я як бізнесмен, як підприємець бачу цілу низку ускладнень у роботі бізнесу, малого, середнього, як з боку законодавчих ініціатив Верховної Ради, так і з боку роботи бюрократів, які підвищили ставки поборів. (Одеса, учасник фокус-групи)

Нинішнє керівництво країни - це проміжний етап. Вони начебто демократичні, начебто проукраїнські, але це олігархи, це корупціонери. (Одеса, учасник фокус-групи)

Вважаю, що демократичний устрій у нас зараз значно знижується, зі зміною законодавства. Демократичні свободи обмежуються. Основний принцип, який працює в демократичних державах: немає закону – немає миру. На сьогодні закону в Україні немає. Поки ми не вирішимо питання закону і рівності закону між всіма, ми не вирішимо жодних реформ, це все ефемерно. (Одеса, учасник фокус-групи)

Парадокс і нонсенс відбувається, що на Майдані люди стояли, щоб прибрати олігархів, але тим не менше вони до влади привели офіційних олігархів. (Одеса, учасник фокус-групи)

Серед необхідних змін учасники обговорення частіше за все згадували прозорість у різних сферах державного управління. Вони наголошували, що суспільство має створювати механізми контролю за владою. Переважна більшість вважали, що має зрости роль активного громадянина, який сам за себе думає та контролює владу. Багато уваги приділялося необхідності боротьби з корупцією, учасники пропонували свої ідеї щодо її вирішення, такі, як підвищення відповідальності за корупційні дії, прийняття на державну службу за ознакою некорумпованості.

Які конкретно зміни потрібні? Тут можна говорити годинами. Це буде стосуватися і прозорості системи фінансування, і прозорості бюджетів місцевих. (Одеса, учасник фокус-групи)

Якщо ми навчимося вимагати від представників будь-якої влади, місцевої чи державної, прозорості і звітності, то це дасть автоматично поштовхи в усіх інших галузях. Це в певному сенсі ключовий момент – вимога прозорості. Якщо це питання поставити і вирішити, то це дасть поштовх в усіх інших галузях. (Одеса, учасник фокус-групи)

А які мають бути зміни? Це дуже філософські особистісні речі. 46 мільйонів, які залишилися живими, мають не вимагати контролю над владою, а формувати механізми контролю. Бо Яценюк сам собі контроль корупції не влаштує. (Одеса, учасник фокус-групи)

Якщо кожен працівник почне платити податки, не дядя, який роботодавець, платить податки, а сама людина несе відповідальність за оподаткування. Навряд чи це відкриє систему. Система урядова не відкриє таку можливість. Але як тільки людина почне

платити податки, вона почне всередині системи думати про це. (Одеса, учасник фокус-групи)

Плюс на посади державних чиновників потрібно брати людей, які пройшли обкатку на фронті, які керували людьми, колективами немаленькими і в таких умовах, які можуть дозволити собі не робити корупційні схеми. По-перше, дуже сильно підвищити відповідальність саме за "договорняки", "відкати" і все інше, яке зараз у нас буйним цвітом. (Одеса, учасник фокус-групи)

Переважна більшість учасників зійшлися на думці, що децентралізація – дуже потрібна для Україні реформа, але проводити її зараз не варто, адже вона може призвести до дезінтеграції країни. Учасники також висловлювали недовіру до нинішніх еліт, які, на їх думку, спричинили конфлікт на Донбасі, та висловлювали побоювання, що в результаті децентралізації вони знов опиняться при владі.

Децентралізація була би для нас ефективна з точки зору використання розподілу, прозорості бюджету. Вона нам для цього і необхідна, щоб ми могли виконувати якісь свої внутрішні програми. Але, з іншого боку, децентралізація зараз може порвати державу. (Одеса, учасник фокус-групи)

Я за єдину неподільну Україну. Децентралізація – це просто чудова річ. але доти, поки не відбудуться всі реформи, поки не буде встановлено контроль над нашою владою, про децентралізацію в Одесі говорити просто нереально. Інакше у нас до влади знову прийде людина, яка стояла біля годівнички, в якій вистачить грошей заплатити бабусям гречкою. (Одеса, учасник фокус-групи)

Поки йде війна, ніякої децентралізації не можна робити, бо при владі поки що при тих самих можливостях і грошах лишаються ті самі люди, які нам цю війну тягнули останні як мінімум 10 років. (Одеса, учасник фокус-групи)

Перша реформа, яка має бути, - це децентралізація, зміна судової системи, економічні реформи. Вони всі йдуть у зв'язці, звичайно. (Одеса, учасник фокус-групи)

Досить велику увагу під час обговорення було приділено виборам. На думку учасників, вибори мають відбуватися за відкритими списками. Деякі респонденти висловлювали побажання, щоб Україна стала парламентською республікою. Майже всі учасники були серйозно стурбовані проблемою підкупу виборців та пропонували різні шляхи її вирішення, від посилення покарання за підкуп до запровадження певного цензу для літніх людей, які, на думку учасників, є найбільш вразливими до підкупу.

Що стосується виборів, обов'язково це мають бути вибори за відкритими списками і відсутність мажоритарки. ... Звичайно, було б ідеально, якби Україна стала парламентською республікою, а не президентсько-парламентською. ... І відповідно було би добре, якби ті люди, які голосують у нас за гречку і за борди, були би відсічені зараз від виборів. В який спосіб? Ті люди, які є громадянами України, повинні обов'язково скласти іспит на мову і на історію України. І після цього вони отримують громадянство. Всі інші мають вид на проживання. Тому ми відсікаємо бабусь, які голосують за гречку, таким чином, і всіх інших, які можуть продати голоси. (Одеса, учасник фокус-групи)

Вибори однозначно мають бути по партійним спискам і відкриті, щоб не було підкупів. Звичайно, дуже жорстко треба посилити закон, не дай Бог хто помічений в підкупі, в гречці – строк треба давати хороший, років до 15 за це діло. І виконавцям, і хто організовував, той же кандидат. Бо у нас це буде буйним цвітом цвісти, поки добре не дадуть по рукам. В усіх країнах це проходили. (Одеса, учасник фокус-групи)

Респонденти позитивно оцінили готовність простих українців до реформ. На їх думку, реформам опирається більш заможний прошарок населення та чиновники, які живуть за рахунок крадіжок з бюджету.

Ці люди, які живуть на 3 тисячі, на 1200 гривень, готові до реформ. Не готові до реформ ті, які звикли сидіти на шії і тягнути з решти людей, з бюджету гроші. А потім нібито прикриваючись благодійництвом. Тому що він вкрав на 300 тисяч, а допомоги виділив на 30 гривень. І таких багато. (Одеса, учасник фокус-групи)

Теми відповідальності громадян за своє майбутнє, причетності політиків до роздмухування конфліктів у суспільстві, необхідності домовлятися між собою та рухати країну вперед повторювалися часто та в різних контекстах, незалежно від підтримки Майдану чи Антимайдану.

Один слюсар проти іншого теслі чи монтажника не піде з вилами. Це підігрівається фінансово-промисловими групами, які між собою ділять ті чи інші активи. Але ми як громадяни однієї країни маємо ці моменти розуміти і не робити ставку на тих яструбів, які ведуть суспільство до війни. Коли ми беремо на себе відповідальність як громадяни, які голосують, обирають ту чи іншу політичну силу, потрібно розуміти, що оцей Петров, за якого ми проголосували, пропонує нам воєнний сценарій розвитку нашої держави, а той Сидоров пропонує варіант сісти за стіл переговорів і домовитися. (Одеса, учасник фокус-групи)

Майдан навчив людей, примусив людей нести відповідальність за те, що вони роблять. І не тільки те, що роблять, але й що говорять. І чим більше людей це зрозуміє, буде втілювати і нести відповідальність за свої вчинки, за свої дії, за свої слова, тим раніше ми прийдемо в Європу. (Одеса, учасник фокус-групи)

Тут сидять люди, які сказали, що відповідальність має нести влада. Це те, про що ми говорили раніше. Ми говорили про те, що кожен з нас несе відповідальність. Якщо на виборах переміг олігарх або в моїй державі щось не так, дефолт чи ще якась лажа, то я безпосередньо недопрацював, я несу відповідальність за це. Я роблю все необхідне для того, щоб це унеможливити. Я роблю все для того, щоб хлопці не поверталися в гробах. А от такі спекуляції, метикування на тему того, щоб розписатися в немічності. Це зручно, звісно. Ми говоримо про те, що зручно перекидати відповідальність і зручно в правильний момент, коли є необхідність, піднімати питання соціальне, коли йде війна. (Одеса, учасник фокус-групи)

Політична нація формується з потреби. Потреба хорошої, сильної, контрольованої, компетентної влади лишається, і лишається найактуальнішою. Її поки немає. Ми у війні через відсутність влади, ми в бідності через відсутність влади. А, чесно кажучи, весь час нарікати на владу не годиться. Я винен, що влада така. (Одеса, учасник фокус-групи)

4. Питання формування політичної нації, суспільна консолідація

Думки щодо формування політичної нації багато в чому розійшлися. Респонденти не погоджувалися як щодо того, чи сформовано вже політичну націю, чи ні, як і щодо того, в якому напрямку зараз просуваються процеси в Україні.

Різноманіття, притаманне як Україні загалом, так і Одеській області зокрема, учасники оцінили, як одну із сильних сторін держави, яка, втім, може бути перетворена на слабкість, якщо політики або закордонні сили будуть використовувати його у своєму протистоянні. На думку деяких учасників переслідування етнічних груп, які не є титульними в Україні, нема.

Якщо взяти Одесу, вона є дуже багатонаціональною. І країна в цілому. Це, я вважаю, сильна сторона. Але вона ж є і слабкою стороною, якщо потрапить до рук неграмотних держуправлінців, які стикатимуть народи між собою лобами. (Одеса, учасник фокус-групи)

Жодного переслідування за етнічними ознаками ніде немає. Немає переслідування болгар, гагаузів, євреїв, немає переслідування українців і росіян. Ми настільки змішані тут. 2-3 тижні тому до нас приходили представники різних культурних товариств – болгари, поляки, гагаузи, молдавани, - і всі говорили: не треба нас стравлювати,

припинить це насаджувати. Це насаджується ззовні. Це насаджується проросійськими сайтами, сепаратистськими, які досі у нас працюють і роздувають це все. Це насаджується тими депутатами, які хочуть виграти, виступити якимись миротворцями в цій ситуації. (Одеса, учасник фокус-групи)

Політичну націю учасники визначали, як сукупність людей різних етнічних груп, які живуть та працюють щодня для створення свого майбутнього. Саме завдяки виникненню політичної нації суспільство цементується, відбувається взаємодія між бізнес-структурами, громадянським суспільством та владою, тощо.

Політична нація – штука наднаціональна і надетнічна. Вона цементує суспільства по інших векторах, по інших взаємозв'язках. Це бізнес-взаємодія, взаємодія структур громадянського суспільства і влади і т.д. В цьому сенсі розминаються відмінності етнічні, мовні. В чому принадність, в чому сила політичної нації – в тому, що вона відповідає на питання щодня своєю працею, активною чи пасивною, як нам жити далі. Гагаузам, болгарам, хохлам, жидам, москалям і т.д. Як ми разом будемо жити далі. Якщо мені допомагають вибудувати систему медичного страхування 3 гагаузів, 5 євреїв і 8 росіян – чудово, це і є мої брати по політичній нації. А те, що у нас в культурному минулому свої традиції, мовні і т.д. – чудово, ми тим і багатіші. (Одеса, учасник фокус-групи)

Ті, учасники, що погоджувалися, що політична нація формується, або вже сформувалася, пов'язували цей процес з активізацією громадянського суспільства, яка відбулася на тлі подій на Майдані та агресії з боку Російської Федерації. На їх думку Майдан і був міні-моделлю політичної нації, коли люди, що належать до різних етнічних груп, беруть на себе відповідальність за те, що відбувається у країні.

Майдан показав, що таке політична нація. Вже різним профанаторам і спекулянтам не буде можливості сказати, що нація – це корінний, етнічний українець, який маєсьоме покоління і т.д. Ми бачили представників різних етносів в одній громадській площині, які мали на меті побудувати якісну європейську українську державу. Майдан виявив розуміння громадянами, що є політична нація. (Одеса, учасник фокус-групи)

Тут сидить частина людей, які фактично врятували Україну. Це і є політична нація. Це люди, які не дивляться, що нам дасть Росія, що нам дасть Меркель, що нам дасть Обама. Це люди, які роблять зараз, не надіючись ні на кого, несуть відповідальність за свої вчинки. (Одеса, учасник фокус-групи)

Наша в нинішньому вигляді політична нація сформувалася вже остаточно після подій річної давнини, і зараз формується в цьому вигляді як нова нація. Якщо взяти історичну ретроспективу, всі кажуть: от, етнічні українці повинні по крові бути. Як ви по крові візьмете? Візьміть українську кухню – це різнобарвна. Чому у нас жінки самі гарні? Бо тут перетин і переселення народів відбувалося. Чому ми колись з жертви стали воїнами і відвоювали цей степ аж до Чорного моря? Так що не треба думати, весь час зміни відбуваються. Зараз у нас сформувалася новітня політична українська нація. (Одеса, учасник фокус-групи)

Учасники, що висловлювали сумніви у тому, що політична нація формується, ґрунтували свою думку на наявності розколу у суспільстві, зубожінні та економічній кризи. На їх думку, на питання, чи сформується в Україні політична нація, можна буде відповісти лише за деякий час.

Сьогодні суспільство розколоне. І від того, наскільки політичний істеблїшмент зможе знайти грамотні шляхи це суспільство не те щоб об'єднати, а хоча би примирити на даному етапі, тоді можна буде говорити і про формування української нації. А зараз суспільство під дуже великим стресом. (Одеса, учасник фокус-групи)

Якщо це зубожіння, та економічна криза, в якій ми опинилися, буде поглиблюватися, то, я думаю, нам буде дуже складно дискутувати про питання формування української нації. (Одеса, учасник фокус-групи)

Українська політична нація в політичному сенсі слова, можливо, тільки починає формуватися. Вона стоїть на початку шляху. Досі не було, на мій погляд, такого розуміння. Сформується вона чи ні – це велике питання, це час покаже. (Одеса, учасник фокус-групи)

Одна з учасниць висловила думку, що в Україні відбуваються переслідування національних меншин, і що за умови продовження таких процесів, Україна ризикує перетворитися на Югославію. На її думку жодного процесу формування політичної нації в Україні нема.

Я свого часу поїхала з Молдови в 1990-х роках, і я вже таке бачила. Виникає титульна нація, і решта національних меншин, етнічні, які присутні, як тільки вони заявляють про свою ідентифікацію, їх сьогодні досить просто звинувачують в тому, що вони хочуть розірвати Україну чи розірвати історію.... Якщо ми будемо гратися в історію і в переможців, по цьому історію писати потім, ми станемо Югославією. ... Тобто, не мовна проблема, а питання, чи є демократія, то питання демократії передбачає і розвиток меншин, і думку меншин, а не активного її придушення. (Одеса, учасник фокус-групи)

5. Роль держави у соціокультурній сфері, очікування від держави

Дискусія щодо того, що держава має робити у соціокультурній сфері постійно переходила на дискусію щодо ролі держави загалом та щодо очікувань від держави у поточному моменті. Постійно фігурувало питання конфлікту на Донбасі. Дуже небагато висловлених думок стосувалися саме соціокультурної сфери.

У соціокультурній сфері учасники обговорення очікували від держави створення власного кіно, підтримку друку книг та підтримку культурних діячів, художників, музикантів. Така підтримка має починатися з підтримки відповідних шкіл і бути у вигляді державної програми ідеологічного виховання. Також, висловлювалася думка, що до обов'язків держави входить робити так, щоб у суспільстві не було конфлікту.

Має бути своє кіно. Мають бути свої серіали, для цього є майданчики. Мають бути свої книги, видавництва і все інше. Має бути підтримка культури – це найперше. Своїх художників, своєї музики. Все має бути від підтримки художніх шкіл, музичних шкіл. Це має бути державна програма, ідеологічна програма, освітня програма. (Одеса, учасник фокус-групи)

Держава має регулювати, щоб в суспільстві не було конфлікту. Минула влада призвела не тільки до внутрішнього конфлікту, але й до зовнішньої агресії. І відмінностей між людьми на сході і заході великих ніколи й не було. (Одеса, учасник фокус-групи)

Від держави учасники також очікували вміння слухати та чути, зробити так, щоб закон був один для всіх.

Держава повинна чути людей. Не просто слухати, а чути. У нас люди на заході і на сході досить по-різному думають, так склалося історично. (Одеса, учасник фокус-групи)

Перше, що має робити держава, - це визнати, що закон перш за все. Для прикладу: собачка покакав, за це тюрма. І все рівно, ти конгресмен чи хтось. Рівність закону для всіх. Поки ми векторно не зосередимося на цьому, у нас буде війна. (Одеса, учасник фокус-групи)

Переважна більшість респондентів вважали, що зупинити війну на сході – це один з головних пріоритетів. Деякі учасники висловлювали розчарування нездатністю держави це зробити.

Що має робити держава? Перше – зупинити війну.... Потрібно сісти за стіл переговорів і домовитися. Власне кажучи, це і робиться зараз. (Одеса, учасник фокус-групи)

у нас в країні привозять хлопців у трунах, щодня хоронять людей. Завдання нашого керівництва, нашої держави – зробити так, щоб цього не було. Якщо вони не можуть цього зробити, вони мають розписатися в своїй немічності і піти. (Одеса, учасник фокус-групи)

6. Питання мовної політики

У мовному питанні всі учасники зійшлися на тому, що в Україні має бути одна державна мова – українська. Щодо мов меншин, російської мови, їх місця в Україні та нагальності їх вивчення та розвитку, думки були різні, але конфронтації це питання не викликало.

Українська має бути єдиною державною мовою в Україні. Для російськомовних та інших меншин не дуже складно її вивчити, стверджували учасники обговорення, наводячи власний приклад.

Якщо ми живемо в державі, яка називається Україна, то, напевно, у нас має бути пріоритет – це українська мова. Все просто. (Одеса, учасник фокус-групи)

Я перейшла, все повністю українською мовою, і не відчуваю жодних труднощів. Є державна мова – вона має бути одна-єдина. (Одеса, учасник фокус-групи)

Ми готові потерпіти до розвитку цивілізованого суспільства і поки що всі українською мовою говорити. Я спілкувалася з меншинами, і вони також цього дотримуються. Єдина державна мова. Давайте на це витратитися не будемо. (Одеса, учасник фокус-групи)

Учасники висловлювали думку, що мовне питання було використано для того, щоб роздмухати конфлікт в українському суспільстві, що, в результаті, призвело до війни на сході країни.

Немає жодних проблем з мовою. Враховуючи те, що на Донбасі половина людей в селах говорять українською мовою. І ніколи ні в кого не було складностей з цим. Метою знову було розв'язати конфлікт. (Одеса, учасник фокус-групи)

Я також корінне російськомовне населення. Я англійську краще знаю, ніж українську, тому що я її в школі не вчила. І коли вводиться ця спекуляція мовою, а вона крутиться вже давним-давно, я вважаю, що це один з факторів, який викликав цю війну в нашій країні. ... Єдина українська мова. Коли мені кажуть, що бабуся піде в кінотеатр і не може дивитися фільм українською мовою, - це маячня. Це знову починається спекуляція. Бабусі дивляться телевізор. Дійсно, можна лишити кілька російських каналів для закоханих мильних опер. (Одеса, учасник фокус-групи)

У мовній сфері від держави учасники очікували захисту та розвитку української мови, як державної, разом із захистом мов та діалектів меншин, які проживають на теренах України, адже зникнення навіть однієї з цих мов вже буде проблемою.

Суть в тому, що держава тут має бути абсолютно адекватним, здоровим вчителем, який захищатиме українську мову, який буде виховувати її в поколіннях чиновників і, звісно, в культурній гуманітарній сфері. І буде захищати всі мови, які тут проживають. Тому що якщо тут не буде захищений кожен діалект, тоді вже буде криза, це вже буде проблема, якщо та чи інша мова зникне з терену України. (Одеса, учасник фокус-групи)

Ставлення до російської мови трохи відрізнялося від ставлення до інших мов меншин. З одного боку був прагматичний підхід, що російську мову треба вивчати та розвивати на теренах України, адже Росія – це ринок для українських товарів, який нікуди не подінеться, тому що війна – тимчасова. З іншого боку було висловлено думку, що в Україні всі мають

знати українську та запропоновано ввести додаткові податки на тих, хто відмовляється її вивчати, вимагаючи навчання та/або перекладу для себе російською.

Всебічний розвиток російської мови. Росія на Путіні не закінчується і російська імперія не вічна. Це північний постійний географічний партнер, який завтра, після свого програшу, надасть купу робочих місць. Якщо наші діти, грамотні, освічені, будуть знати дві мови, свою рідну і російську – це наш ринок. Тому російська мова все рівно для нас рідна, рідного брата, який зараз тимчасово воює з нами. (Одеса, учасник фокус-групи)

Є податки. Ти хочеш, щоб твоя дитина вчилася російською? Ще 100 доларів щомісяця в держбюджет. Ти хочеш, щоб тобі рецепти перекладали? Ще 100 доларів. І так ти навчишся аж бігом і української, і російську не забудеш. А бюджет збагатиться за рахунок ледачих. Щоб 20 років жити в державі з мовою, і її не вивчити – це або ти тупий, або ледачий. А всі наші російськомовні брати і не тупі, і не ледачі. Це просто якесь ідеологічне нашарування, яке заважає. (Одеса, учасник фокус-групи)

Учасники акцентували увагу на тому, що вивчення української мови, хоча і не є складним для переважної більшості мешканців, може бути складним для представників більш старшого покоління. Один із запропонованих рецептів, щоб їм допомогти полягав у виробленні україномовних телевізійних програм на теми, цікаві старшому поколінню.

Я поділяю позицію, що державною мовою має бути одна українська. Але без перегинів. Я досить багато і часто спілкуюся з ветеранськими організаціями. Насправді нам всім досить просто освоїти, вивчити одну, другу, третю мову, а бабусям і дідусям дуже складно. І ліки, які тільки українською мовою, і фільми, які тільки українською мовою в кінотеатрах можуть йти. Я вважаю, що державною мовою має бути тільки українська, але без перегинів. Ділова мова спілкування чиновників, державної вертикалі. (Одеса, учасник фокус-групи)

Якби взялися наші журналісти, розповідали більше цікавого про історію України, щось таке від душі навіть для наших бабусь, які люблять це дивитися, і це було би українською мовою, - це би більше принесло користі. (Одеса, учасник фокус-групи)

7. Питання конфлікту на Донбасі

Найбільш суперечливим та обговорюваним було питання конфлікту на Донбасі. Його вирішення переважна більшість респондентів називали одним з головних пріоритетів держави. Тим не менше, учасники висловлювали полярні думки щодо того, що саме відбувається на Донбасі, та як можна війну скінчити. Переважна більшість учасників висловлювалися за те, щоб питання вирішувалось шляхом досягнення домовленостей, хоча була і певна підтримка ідеї введення військового стану.

Учасники, які належали до прихильників Майдану, характеризували події на сході, як війну України з Російською Федерацією, війну України за свою незалежність. Їх опоненти не визнавали присутності військ Російської Федерації на сході України, але прямо про це не говорили, лише наголошували на тому, що держава не має права вбивати власних громадян, і що вона має з ними домовлятися. Зі слів деяких учасників було зрозуміло, що, на їх думку, конфлікт почався всередині України, а вже потім на боці сепаратистів до нього долучилися російські війська.

Тобто, що відбувається на Донбасі? Там відбувається війна Російської Федерації і України. Притому України за свою незалежність в усіх сенсах цього слова. (Одеса, учасник фокус-групи)

А те, що там війна російсько-українська, - так, це так. Ніхто сперечатися не буде. (Одеса, учасник фокус-групи)

Воювати можна було б тільки у тому випадку, якби був дійсно ворог. А там іде війна з громадянами України і гинуть наші громадяни України. (Одеса, учасник фокус-групи)

В тому-то і мистецтво політиків, а політики – це авангард нації, народу, полягає, щоби досягати компромісу не шляхом ламання нації через коліно, через труни, через знищення тисяч населення своїх співгромадян, а в тому, щоб сісти отак за стіл переговорів і домовитися. (Одеса, учасник фокус-групи)

Ми бачимо, що там велика кількість українських громадян, які приймають участь з того боку, які стали різко не громадянами цієї держави, які, очевидно, жодного разу не отримували підтримку від цієї держави. Просто вони випали кудись і стали представниками збройних сил тієї ефемерної спільноти, яку хтось придумав, яка називається Новоросія, чи юго-восток, чи ДНР. Звісно, це факт, ми констатуємо, що там українські громадяни. В той же час всі пам'ятають інфографіку, карту, серпень чи липень 2014 року по конфлікту на сході, де вже були сепаратисти і ця дуга території, що залишалася під їх контролем. І що сталося після того, як туди ввійшли регулярні війська Російської Федерації, про що ми говоримо зараз. (Одеса, учасник фокус-групи)

Щодо шляхів розв'язання конфлікту на Донбасі учасники переважно наголошували на цінності людини перед територією. Деякі говорили про те, що територію можна віддавати, якщо вирішити питання, що робити з громадянами України, які лишилися на окупованій території, адже їм потрібна допомога. Деякі наголошували на тому, що територію віддавати не можна, але відстоювати її треба не військовими методами. Ідея мінських домовленостей знаходила підтримку серед опонентів Президента Порошенка.

Ми з вами до нього підходимо з точки зору цінностей або людського життя, незалежно від того, хто залишився на Донбасі, яку позицію займає. І сепаратист людина, і який заблудився людина, і наркоман з Росії людина. І той, хто наш патріот, не може виїхати, бо немає куди - теж людина. І є цінність території. Звичайно, ми віддаємо перевагу цінності життя людського. Тоді території можна здавати, якби було розуміння, що всі, хто там лишився, вже потенційно на боці Російської Федерації. Колючий дріт, можливість тимчасової передишки для накопичення сил ВСУ і т.д. Тобто, питання відрізання ноги, яка вже не має інфраструктури, не має клітин, які збираються працювати на обшарк, на нашу спільну, яка лишилася живою, Україну – цінності особливої немає. (Одеса, учасник фокус-групи)

Тобто, якщо питання Донбасу – це питання території, віддавав би як непотрібну ракову пухлину. Але з урахуванням того, що там є живі люди. (Одеса, учасник фокус-групи)

А населення я би навіть поставив на перше місце, тому що люди важливіші, ніж території. Але потрібно не воювати. У нас, по-перше, немає стільки потуги військової, щоб подолати. Якщо ваш противник сильніший, вам немає сенсу махати кулаками перед його носом. (Одеса, учасник фокус-групи)

Ми маємо розуміти, що люди, які зараз перебувають в тимчасовій окупації, і в Криму, і на Донбасі, - вони наші люди. Їм також потрібна допомога. (Одеса, учасник фокус-групи)

Перше – віддати жодні території не можна. ... Але не шляхом війни. Війна в кінцевому результаті ні до чого не призведе. (Одеса, учасник фокус-групи)

В рамках мінських угод були підписані пункти, де чітко було розписано. До речі, наш президент їх підписав. Я в цій частині його підтримую. Дуже багато мені не подобається, що робить сьогодні Порошенко, але коли він рухається в напрямку збереження населення і території, тут я його підтримую. (Одеса, учасник фокус-групи)

Деякі з учасників висловлювали думку, що населення території де зараз відбувається конфлікт, має визначатися та проявляти більш активну позицію у захисті себе від ворога. Якщо ж вони вважають, що їх ворог – Україна, то треба просто відрізати цю територію та

будувати на тій території, що залишилася, європейську Україну. Деякі учасники також висловлювали думку, що можливість поїхати з України треба надати і тим громадянам, які не хочуть жити в оновленій Україні.

Що таке, що мільйонний Донецьк досі не вичистив сам себе від своїх ворогів? Тому що він нас вважає ворогом. Ну, і лишайся там. Немає питань. Ми, решта України, формуємо свою спільноту, свою політичну націю і державу за такими механізмами. А вам подобається бандюкувата путінська Росія? Нема питань. Але ми тоді повинні розуміти, що ми всі разом солідарно жертуємо цією територією, щоб виграти час, щоб виграти можливість решті України збудувати європейську державу, без кінця не оглядаючись на гангренозний Донецьк і Луганськ з сепаратистами, совками, які там лишилися, ватниками, люмпенами. (Одеса, учасник фокус-групи)

На заблудлих у нас немає часу, коштів, ресурсів і нервів їх перевиховувати. А ті, хто лишився, також повинні проявити певну активність. (Одеса, учасник фокус-групи)

Він (прим. - воєнний стан) дає посил всім людям, які там лишилися, вдоволеним, невдоволеним, які сумніваються, що робити. Або ти на території України і за Україну. Ти розумієш, що з тобою ведеться війна, ти йдеш в ополченці, записуєшся у військкомат, переводиш житло, починаєш якісь дії за себе, за свою сім'ю, на захист країни. Ти прихильник Російської Федерації – ти ідеши в те ополчення, до "Мотороли", до "Гіви" і т.д. Тоді зрозуміло: друг – ворог. (Одеса, учасник фокус-групи)

Потрібно запропонувати тим громадянам, які не хочуть жити в цьому суспільстві, в цій державі, полишити. Доплатити їм, хай їдуть в Росію чи ще кудись. (Одеса, учасник фокус-групи)

Учасники вважали, що на даному етапі мало що можна зробити у питанні боротьби за прихильність людей, які лишилися в окупації. Для того, щоб ці люди захотіли повернутися до України, спочатку треба зробити так, щоб в Україні дійсно було добре. Деякі також говорили про те, що таке перевиховання зараз не є пріоритетом, адже допомоги та уваги потребують військові, які захищають Україну.

Чесно, я не бачу шляхів переконати цих людей, що в Україні добре. Тільки зробивши, щоб в Україні було дійсно добре, щоб Крим і Донецьк захотіли до нас повернутися. (Одеса, учасник фокус-групи)

Я абсолютно згодна, що ми не маємо часу займатися доскональним перевихованням цих людей. Тому що якщо я покладу на ваги, з одного боку, наші хлопці, які захищають мою країну, і людина, яка проти моєї країни і перебуває тут, то, звичайно, я як будь-яка людина буду підтримувати наших хлопців, я буду більше їм приділяти часу. (Одеса, учасник фокус-групи)

У зв'язку з конфліктом на Донбасі деякі учасники піднімали питання переселенців та наголошували на тому, що держава ним не займається належним чином.

Минув рік від початку конфлікту – досі немає державної програми допомоги переселенцям, вона не розроблена. Не будуються за рахунок держави табори для прийому переселенців. (Одеса, учасник фокус-групи)

Серед учасників була певна підтримка введення військового стану. Переважно, запровадження військового стану пов'язували з необхідністю досягти визначеності у питанні, чи є в Україні війна та досягти мобілізації та солідарної відповідальності суспільства.

Якщо говорити з точки зору людської цінності, то тут постає питання введення воєнного стану, який робить значно жорсткішими всі умови... Не тому що ми злі і страшні, а тому що ситуація неоголошеної війни, ще визнаної АТО досі, на наш сором, не дозволяє не тільки людям визначитися. Але й не дозволяє зрозуміти, що роблять Порошенко і Яценюк. (Одеса, учасник фокус-групи)

Немає ясності. Війна без війни – не буває так. Не буває так, що я йду вночі в одеський ресторан жерти горілку, а мій товариш там гине. Тут немає логіки. Я повинен нести якусь солідарну відповідальність. (Одеса, учасник фокус-групи)

У контексті відповідальності суспільства деякі учасники також вважали, що питання, щодо того, чи воювати, чи домовлятися, владі варто було б вирішувати шляхом референдуму. Тоді суспільство б дало відповідь на питання, чи готове воно нести втрати сьогодні задля того, щоб вигнати ворогів зі своєї території та жити вільними завтра.

Я, не будучи залежним від Ахметова, Фірташа і Порошенка, виходив би на якийсь загальнодержавний плебісцит, референдум з питанням, чи готова нація здаватися, тому що вона не тягне військово озброєння Росії чи вона не може бути під натиском американців, чи вона готова воювати. На території у нас сидить фашист російський. І якщо більшість готова воювати, то оголошується військовий стан з усіма наслідками, які розроблені, які торгаші в кабміні і в адміністрації президента не можуть ввести. Тоді з'являється можливість легітимного запровадження воєнного стану, переведення промисловості на воєнні рейки. І нація собі відповідає на питання: так, ми сьогодні матимемо жертви, труни в ім'я завтрашнього. Або ми, не готові, ми хочемо бути в рабстві, але ми будемо всі живі і здорові. Тобто, потрібно давати можливість нації взяти на себе відповідальність. І я би на місці хитрого Порошенка прикривався би потім цією відповідальністю. (Одеса, учасник фокус-групи)

8. Ставлення до політики стосовно Криму

Питання Криму для учасників було менш актуальним ніж питання Донбасу, і обговоренню цього питання було приділено набагато менше часу.

Учасники вважали Крим окупованою територією України, анексію якої світ ніколи не визнає, і яку Росія змушена буде рано чи пізно повернути. Переважала думка, що хоча зараз Росія перетворила Крим на військову базу і мешканцям це переважно подобається, зі змінами в українському суспільстві ситуація може змінитися.

Для мене завжди Крим, Донецька і Луганська область – це території України, анексовані, окуповані Російською Федерацією. (Одеса, учасник фокус-групи)

Кримом Російська Федерація себе загнала в глухий кут. Світ ніколи не визнає цієї анексії, це однозначно, в перспективні на роки 20-30 точно не визнає. Вони виглядають повними агресорами і окупантами. (Одеса, учасник фокус-групи)

Тому рано чи пізно прийде до того, що Крим прийдеться повертати Україні. Звичайно, я згоден, якщо у нас соціально-економічна ситуація буде зростати, звичайно, їм не захочеться сидіти на тій військово-морській базі. Бо там будуть роботу отримувати тільки ті, хто задіяний на базі. Але завтра режим в Росії змінився, вже не потрібна та військова база, - і що з ними робити? Років через 50 Російська Федерація, можливо, буде нам союзником. Як 100 років назад з Польщею у нас була війна, зараз це союзник наш. Все ж може змінитися. (Одеса, учасник фокус-групи)

Серед шляхів повернення називалося відключення води та електроенергії. Також висловлювалися критичні думки щодо торгівлі з окупованою територією.

Зараз, якби була жорстка лінія, закрили воду і електроенергію, там би все швидко скінчилося. Я не знаю, де б вони на свої військово-морські бази набирали підстанції для того, щоб електроенергію виробляти і все інше. (Одеса, учасник фокус-групи)

З приводу торгівлі на окупованих територіях. Це жахливо, що блокпости, хабарі, всі це знають. Я не розумію, чому наш уряд не вживає жодних кроків. (Одеса, учасник фокус-групи)

Учасники висловлювали співчуття до долі кримськотатарського народу, трохи менше до кримських українців, які, на думку учасників, ніколи не були в Криму організованою силою. Також, висловлювала думка, що людина є найвищою цінністю, і що треба домовлятися.

Єдине, що в цій ситуації дуже шкода кримських татар, бо вони в черговий раз лишилися фактично без батьківщини, бо їм там не дають розвиватися як треба. Там дійсно є утискання за національним принципом кримських татар. І факти викрадення їх, факти їх вбивства. Українців – само собою. Але не так активно. Українці там пасивно себе проявляли весь цей час, на загал якщо взяти. (Одеса, учасник фокус-групи)

Люди, звичайно, найвища цінність, і ми повинні розмовляти, знаходити спільну мову, домовлятися. (Одеса, учасник фокус-групи)

9. Роль держави/громадянського суспільства у збереженні культурного різноманіття, захисті прав меншин

На думку респондентів, для збереження культурного різноманіття потрібно більше контактів між різними громадами. Учасники говорили, що ніхто нікого не притісняє. Переважно не розділяючи ролі громадянського суспільства та держави, учасники фокус групи вважали, що проведення спільних заходів, та надання можливостей для розвитку сприятимуть збереженню різноманіття. Також, називалася необхідність доносити меседж української держави до цільових аудиторій їх рідною мовою, зокрема, російською. Дехто вважав, що взагалі жодних зусиль докладати не треба.

Культурні заходи, спільне проведення. Громади самі зреагують, з радістю, із задоволенням. І місто мирно житиме. (Одеса, учасник фокус-групи)

Якесь радіо, яке мовитиме нехай російською мовою, але проукраїнське. Якесь телебачення, також російською мовою, але воно також має бути проукраїнським. (Одеса, учасник фокус-групи)

Дайте людям працювати, і тоді все буде. Воно все тут є, ніхто не притісняє, ніхто не тисне, всі живуть нормально, всі живуть у мирі. Дайте трохи працювати і відремонтуйте дороги, тому що доїхати в область – просто страшно. (Одеса, учасник фокус-групи)

Різнорманітність сама збережеться, природним шляхом. (Одеса, учасник фокус-групи)

Учасники також наголошували на тому, що потрібно більше уваги приділяти питанням рівня освіти громадян та виробленню інтелектуального культурного продукту, на протипагу телевізійним шоу, які, на думку респондентів, затуркують людей та є надто розповсюдженими в Україні.

І без цих дурних шоу, які абсолютно затуркують людей. Вибори 2009 року, коли до влади прийшов Янукович. Мої знайомі журналісти почали шукати роботу в Києві після виборів. Що пропонували, яка була робота? Тільки шоу на телебаченні. Сценаристом чи працюєш в команді – суцільні оболванюючі шоу. Це те, що пропонує нам телебачення: вийти заміж за когось, потім ще щось. Немає взагалі культури, немає культурних програм. Потрібен більш інтелектуальний, культурний продукт, український продукт. (Одеса, учасник фокус-групи)

Я вважаю, головне завдання – щоб всі наші громадські організації, лідери громадської думки об'єдналися навколо ідеї освіченого суспільства. (Одеса, учасник фокус-групи)

**УКРАЇНСЬКИЙ НЕЗАЛЕЖНИЙ ЦЕНТР
ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Україна, 01001, м. Київ, вул. Софіївська, 18 оф. 2,
ucipr@ucipr.org.ua, www.ucipr.org.ua

**UKRAINIAN CENTER FOR INDEPENDENT
POLITICAL RESEARCH**

Ukraine, Kyiv, 01001, 18 Sofiivska Str., Office 2
Tel./fax: +38 044 278 2825, 599 4251